

den küçük günah sâdir olmayacağı düşüncesi ümmetin icmâina aykırı bulunur. Hıristiyanların ezeli varlıkları üçe çıkarılmakla tekfir edildiği, halbuki Eş'arîler'in bu varlıkları dokuza çıkardığı şeklindeki iddiaların iftira olduğu, Fahreddin er-Râzî'nin böyle bir görüş ileri sürmediği ve hıristiyanların Hz. İsa'nın üç ilâhın üçüncüsü olduğunu söylemeleri sebebiyle kâfir sayıldığı belirtilir. Bu bölümde ayrıca Ehl-i sünnet'e mensup bazı kişilerin itibar görmeyen fikhî konulardaki görüşlerine Şiîler'ce yöneltilen eleştiriler ele alınır.

Minhâcü's-sünne'nin üçüncü bölümünde Hz. Ali'nin imâmetiyle ilgili iddialara, bu çerçevede ilk üç halifeye yöneltilen eleştirilerle bunların yanlışlığını gösteren kanıtlara yer verilir. Burada Hillî'nin delil olarak öne sürdüğü âyet ve hadisler ele alınır, hadisler sened ve metin açısından tenkide tâbi tutulur. İlk üç halifenin üstünlükleri vurgulanır. Eserin dördüncü bölümü on ikinci imam Mehdi el-Muntazar'ın imâmetiyle ilgili iddianın eleştirisi-ne dairdir. Bu konuda Hz. Peygamber'e nisbet edilen rivayetin Şiîler'ce mütevâtir gösterildiğine dikkat çekilir; sadece bir grup Şiî'ye ait olan bu iddianın Resûlullah'ın vefatından 250 yıl sonra uydurulduğu belirtilir. Beşinci bölümde yine ilk üç halifeye dair iddialar cevaplandırılır ve onların faziletlerinden bahsedilir. Hz. Ali'nin imâmetinin nasla vâcip olduğu yolundaki telakkî de akîl ve naklî delillerle çürütülür. Altıncı bölüm Hz. Ebû Bekir'in imâmetine ayrılmıştır. Burada, Hz. Ali'nin diğer üç halifeden daha faziletli olduğu ve imâmete sadece onun lâyık bulunduğu yolunda ileri sürülen rivayetlerin bir kısmı ile Şiîler'in on iki imamın imâmetini ispat yöntemleri eleştirilir.

Eserin temel hedefinin, imâmet meselesini imanin esaslarından sayan ve buna dayanarak İmâmîyye mezhebine uymanın gerekliliğini savunan Şiî telakkîyi reddetmek, buna karşılık Allah'a ve Resûlüne iman etmenin çok daha önemli sayıldığını ortaya koymak olduğu söylenebilir. Eserde Şia'ya karşı bütün Sünnî mezhepler savunulmuş ve bunların bazı görüşlerinin yanlış anlaşıldığı ileri sürülmüştür. *Minhâcü's-sünne*'de üzerinde durulan meselelerden biri de peygamberlerin din konusunda hata yapmadığına Sünnîler'in inanmış olduğu ve bu hususta Şiîler'in onlara benimsemedikleri bir görüşü nispet ettikleri fikridir. Eserde Şiîler'in imamlarını aşırı derecede yüceltmeleri bakımından Hz. İsa'yı tanılaştıran hıristiyanlara benzediklerine de dikkat çekilmekte-

dir. Kitapta Şia'ya yöneltilen en önemli eleştiri, sahâbîlerin Kur'an'da "en hayırlı topluluk" olarak nitelenmesine rağmen (Âl-i İmrân 3/110) Ebû Bekir'e biat ettikleri gerekçesiyle Şiîler'ce kötülenmesi ve bu suretle naslarla çelişkiye düşülmesidir. Şiîler, Moğollar'a yardımcı olmaları sebebiyle de tenkit edilmiştir.

Minhâcü's-sünne aynı zamanda döneminin yaygın inanışlarını dile getiren, dinler ve mezheplerle alakalı değerlendirmelerde bulunan, hadislerle dair temel problemlere temas eden, kelâmî ve felsefî kozmolojiyi ve metafizik anlayışları eleştirip Selefiyye'yi savunan bir eser olarak da önem taşır. Yûsuf en-Nebhânî, kitapta Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye mekteplerine yönelik eleştirilerde bulunduğunu belirtir, ayrıca tasavvuftaki gavs* telakkisiyle ilgili değerlendirmelerin isabetli olmadığını ileri sürer (*Şevâhidü'l-hak*, s. 196). Müellifin, Hillî'nin atıfta bulunduğu hadisleri eleştirirken bazı hatalar yaptığı, hasen olan hadisleri mekzûb, zayıf hadisleri de mevzûb olarak gösterdiği belirtilmiştir (İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 71). Tâceddin es-Sübkî, *Minhâcü's-sünne*'yi amacını gerçekleştirmekte başarılı bulunmuş, ancak başlangıcı bulunmayan hâdis varlıkların Allah'ın zâtında mevcut olduğu gibi eleştiriye açık birçok yanlışlığı da ihtiva ettiğini söylemiş, bu görüşlerini *Kaşide fi zemmi'r-revâfi'z ve'r-red 'alâ İbn Teymiyye fimâ şannefe fi'r-red 'alâ İbn Muḥahhar* adlı eserinde dile getirmiştir (*Ṭabaḳât*, X, 176-177; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1872). İbn Hacer de Hillî'nin eserinin bir kısmı kendisine ulaştınca, "Söylediklerimi anlamış olsaydı ona cevap verirdim" dediğini nakletmektedir (*Lisânü'l-Mizân*, II, 317). Muhammed Mehdi el-Kazvîni *Minhâcü's-şerî'a fi'r-red 'alâ İbn Teymiyye* adıyla bir eser yazmışsa da (Necf 1346) bu çalışma yetersiz kalmıştır (*DİA*, XXIII, 151).

Minhâcü's-sünne'nin Süleymaniye (Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 559, baş taraftan eksik) ve Nuruosmaniye (nr. 2138) kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunmaktadır. Eserin Muhammed Reşâd Sâlim tarafından gerçekleştirilen neşrinin I. cildinde (Kahire 1382/1962) önce *Minhâcü'l-kerâme*'ye yer verilmiş (I, 77-202), fakat bu yayım devam etmemiştir. Aynı kişinin daha sonra dokuz cilt halinde yaptığı neşirde (Riyad 1406/1986; Kahire 1409/1989) *Minhâcü'l-kerâme*'nin metni kaydedilmemiş, ancak eleştiri sırasında önce Hillî'nin görüşü zikredilmiştir. Kitabın bunun

dışında çeşitli baskıları mevcuttur (Ser-kîs, I, 59). Zehebî eseri *el-Muntekâ min Minhâcü'l-i'tidâl fi nakḥi kelâmi ehli'l-i'tizâl* (Kahire 1374/1954), Abdullah b. Muhammed el-Guneymân da *Muḥtaşaru Minhâcü's-sünne* (Medine 1410/1990) adıyla özetlemiştir. Ali b. Muhammed el-İmrân, *el-Kavâ'id ve'l-fevâ'idü'l-hadîsiyye* isimli çalışmasında (Mekke 1417/1996) *Minhâcü's-sünne*'de bulunan bazı konuları incelemiştir (*DİA*, XX, 394). Salih Özer, *İbn Teymiyye'nin Minhâcü's-sünne Kapsamında Rivayetleri Kabul ve Red Kriterleri* adıyla bir doktora tezi hazırlamıştır (1998, AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Teymiyye, *Minhâcü's-sünne* (nşr. M. Reşâd Sâlim), Riyad 1406/1986, I-IX; Zehebî, *el-Muntekâ min Minhâcü'l-i'tidâl* (nşr. Muhibbuddin el-Hatîb), Kahire 1374/1954; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Esmâ'ü mü'ellesefâti Şeyḥilislâm İbn Teymiyye* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1403/1983, s. 19; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 26; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhî), X, 176-177; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Ṭabaḳâti'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), II, 403; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, II, 317; a.mlf., *ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 71; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1872; Leknevî, *el-Ecvibetü'l-fâzıla* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Halep 1384/1964, s. 174-175; Yûsuf b. İsmâil en-Nebhânî, *Şevâhidü'l-hak fi'l-istigâse bi-seyyidi'l-halk*, Kahire 1393/1973, s. 196; Serkîs, *Mu'cem*, I, 59; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 120; *İzâhu'l-meknûh*, II, 585; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥsi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 271-273; Ferhat Koca, "İbn Teymiyye, Takiyyüddin", *DİA*, XX, 393, 394; İlyas Üzümlü, "İsnâaşeriyye", a.e., XXIII, 151.

Salih Sabri Yavuz

MİNĦÂCÜ't-TÂLİBİN

(منهاج الطالبين)

Nevevî'nin

(ö. 676/1277)

Şâfiî fikhına dair eseri.

Kısaca *el-Minhâc* olarak da anılan ve müellifin *Ravzatü't-ḫalibîn*'i ile birlikte müteahhirin dönemi âlimleri arasında büyük rağbet gören eser Şâfiî fakihî Abdülkerim er-Râfî'nin *el-Muḥarrer* adlı kitabının muhtasarıdır. Nevevî, 19 Ramazan 669 (1 Mayıs 1271) tarihinde tamamladığı (Süyûtî, s. 57) eserinin önsözünde *el-Muḥarrer* geniş hacmi sebebiyle ezberlenmeye müsait olmadığından bu muhtasarı yazdığını belirtir; ayrıca metinde yaptığı tasarrufları açıklarken fikhî hükümlerin ve farklı görüşlerin hiçbirini çıkarmadığını, aslında bu kitabının *el-Muḥarrer*'in bir şerhi niteliğinde olaca-

MİNHCÜ' t-TALİBİN

ğın söyler. Yine önsözde Nevevî *Minhâcü't-tâlibîn*'i kaleme alırken esas metinde bazı düzeltmeler yaptığını, ona birtakım ilâvelerde bulunduğunu, ifadelerini daha anlaşılır hale getirdiğini, özellikle *el-Muharref*'de yer yer kapalıklar taşıyan tercihe şayan görüş ve rivayetler konusuna açıklık kazandığını kaydeder. Bu arada Şâfiî'ye ait görüşleri (kavl, akvâ) delilinin kuvvetine göre "azhar" ve "meşhur", mezhep fakihlerinin imamın kaidelerine veya kendi içtihadlarına göre elde ettikleri sonuçları (vech, evcüh) "esah" ve "sahih", gerek Şâfiî'nin görüşlerinden gerekse sonraki fakihlerin çıkarımlarından aktarılanların (tarîk, turuk) içinden tercihe şayan (râcih) olanı "mezhep" şeklinde ifade ettiğini; "nas" kelimesiyle mezhebin diğer fakihlerine ait zayıf bir görüşe veya tahrîc yoluyla çıkarılmış hükme ters düşen- bizzat Şâfiî'ye ait sözü kastettiğini; "cedid" dediğinde Şâfiî'nin yeni (Mısır'a geldikten sonraki) görüşünün eskisine (Irak'takine) aykırı olduğunu, "kadîm" dediğinde ise akının düşünülmesi gerektiğini; "kile kezâ" ifadesiyle sahîh ve esah olana, "ve fi kavlin kezâ" ifadesiyle de râcih görüşe aykırı bir veche atıfta bulunduğunu belirtir.

Birçok defa yayımlanan kitabı (Kahire 1297, 1305, 1314; Mekke 1306) L. W. C. van den Berg Fransızca tercümesiyle birlikte tıpkıbasım halinde neşretmiştir (*Manuel de jurisprudence musulmane selon le rite de Chafii*, I-III, Batavia 1882-1884). Bu tercüme, halkı Şâfiî olan Endonezya'da sömürge döneminde görev yapacak Hollandalı yöneticilerin eğitimi amacıyla hazırlanan kitaplar arasında yer almaktadır. Ko-

mor adalarında da aynı mezhebi benimseyen halk dinî meselelerini asırlar boyunca *Minhâcü't-tâlibîn*'e müracaat ederek çözmüş, Fransız sömürge idarecileri de söz konusu meselelerin halli için 1920 yılından itibaren bu çeviriye başvurmuş-tur.

Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn* üzerine bir tür ta'likat tarzında *Değâ'îku'l-Minhâc (ed-Değâ'îk)* adlı eserini kaleme almıştır. *el-Minhâc* için yazılan otuz beş civarındaki şerhin belli başlıları şunlardır: Celâeddin el-Mahallî, *Kenzü'r-râğibîn fi şerhi Minhâci't-tâlibîn* (Kalyûbî ve Şehâbeddin Ahmed Amîre el-Burullusî'nin hâşiyeleriyle birlikte, I-IV, Kahire 1306, 1318, 1327; nşr. Abdülâtîf er-Rahmân, Beyrut 1422/2001); İbn Hacer el-Heytemî, *Tuḥfetü'l-muḥtâc bi-şerhi'l-Minhâc* (I-III, Bulak 1290; İbn Kâsım el-Abbâdî ve Abdülhamîd eş-Şirvânî'nin hâşiyeleriyle birlikte, I-IV, Kahire 1282; I-VIII, Kahire 1305; I-X, Kahire 1315; Beyrut 1989); Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muḥtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc* (I-IV, Kahire 1308, 1329); Şemseddin er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muḥtâc* (Nûreddin eş-Şibrâmelîsî ve Reşîdî'nin hâşiyeleriyle birlikte, I-VIII, Bulak 1292; Kahire 1286, 1304, 1389/1969); İbnü'l-Mülakkın, *'Umdetü'l-muḥtâc ilâ Kitâbi'l-Minhâc* (Chester Beatty Library, nr. 3361, 3366, 3382, 3946, 4687) ve *'Ucâletü'l-muḥtâc ilâ tevcihî'l-Minhâc* (nşr. İzzeddin Hişâm b. Abdülkerîm el-Bedrânî, I-IV, İrbid 1421/2001); İbnü'n-Nakîb el-Misrî, *es-Sîrac fi nuketi'l-Minhâc* (Chester Beatty Library, nr. 3241; Süleymaniye Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 709); Bedreddin İbn Kâdî Şühbe, *Bidâyetü'l-muḥtâc fi şer-*

hi'l-Minhâc (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1276, 1277); Necmeddin İbn Kâdî Aclûn, *Muğni'r-râğibîn fi şerhi Minhâci't-tâlibîn*; Ezraî, *Gunyetü'l-muḥtâc, Kütü'l-muḥtâc* (şerhlerin ve diğer çalışmaların bir listesiyle yazma nüshaları için bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1873-1876; Brockelmann, *GAL*, I, 496-498; *Suppl.*, I, 680-682). Bu şerhler arasında özellikle İbn Hacer el-Heytemî, Hatîb eş-Şirbînî ve Şemseddin er-Remlî'nin eserleri Şâfiî ulemâsı tarafından büyük rağbet görmüştür.

Şâfiî âlimlerinden Demîrî hocaları Bahâeddin es-Sübkî, İsmevî ve diğer bazı âlimlerin *Minhâcü't-tâlibîn*'e yaptıkları şerhleri kısaltmak suretiyle *en-Necmü'l-vehhâc (Şerhu Minhâci't-tâlibîn)* adlı eserini meydana getirmiştir. İbnü'l-Mülakkın'ın *Tuḥfetü'l-muḥtâc ilâ edilleti (eḥâdişi)'l-Minhâc* isimli kitabı *Minhâcü't-tâlibîn*'deki fikhî hükümlere mesnet teşkil eden hadislerle ilgilidir. Abdülmelik b. Ali el-Bâbî de (İbn Ebû'l-Münâ) *Delâ'ilü'l-Minhâc min kitâbi rabbi'l-âlemîn ve sünneti seyidi'l-mürselîn* adıyla bir eser yazmış, Kâsım b. Muhammed b. Kâsım el-Ehdel, bunu 1990'da Mekke Câmîatü' Ümmi'l-kurâ'da üç cilt halinde doktora tezi olarak neşre hazırlamıştır. Şemseddin Muhammed b. Muhammed el-Mevsilî ve Ahmed b. Muhammed et-Tühî *Minhâcü't-tâlibîn*'i manzum hale getirmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1875). Zekeriyâ el-Ensârî eseri *Menhecü't-tullâb* adıyla ihtisar etmiş (Bulak 1285; Kahire 1287), daha sonra bunun üzerine *Fetḫü'l-vehhâb* ismiyle bir şerh yazmıştır (Bulak 1294; Kahire 1305, 1308, 1315, 1329, 1332).

BİBLİYOGRAFYA :

Nevevî, *Minhâcü't-tâlibîn*, Kahire 1297; İbnü'l-Attâr, *Tuḥfetü't-tâlibîn fi tercemeti'l-İmâm Muḥyiddin* (nşr. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âlû Selmân), Riyad 1414, s. 86, 95-96; Sübkî, *Ṭabakât*, VIII, 398-400; İbnü'l-Mülakkın, *Tuḥfetü'l-muḥtâc ilâ edilleti'l-Minhâc* (nşr. Abdullah b. Saâf el-Lihyânî), Mekke 1406/1986, neşreden giriş, I, 11-12; a.mlf., *'Ucâletü'l-muḥtâc ilâ tevcihî'l-Minhâc* (nşr. İzzeddin Hişâm b. Abdülkerîm el-Bedrânî), İrbid 1421/2001, neşreden giriş, I, 21-25; Süyûtî, *el-Minhâcü's-sevî fi tercemeti'l-İmâm en-Nevevî* (nşr. Ahmed Şefîk Demc), Beyrut 1408/1988, s. 57-60; Şirbînî, *Muğni'l-muḥtâc*, I, 4-15; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1873-1876; M. ez-Zührî el-Gamrâvî, *es-Sîracü'l-vehhâc*, Kahire 1352/1933, s. 4-6; Brockelmann, *GAL*, I, 496-498; *Suppl.*, I, 680-682; Abdülvehhâb İbrâhîm Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥşî'l-İlmî*, Cidde 1403/1983, s. 363-367; Abdülganî ed-Dakr, *el-İmâmü'n-Nevevî*, Dimaşk 1407/1987, s. 84-87; Ahmet Özel, "Fıkıh" (Literatür), *DA*, XIII, 18; W. Heffening, "Nevevî", *IA*, IX, 223; a.mlf., "al-Nawâwî", *El²* (İng.), VII, 1041.

Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibîn* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Corlulu Ali Pasa, nr. 443/15, vr. 404^a-405^a)

